LA SASTRESSETA

ESTUDI INTRODUCTORI

DESPRÉS de l'èxit dels primers sainets en valencià, que decantaven el nostre autor clarament cap aquesta mena de teatre, lluny de vel·leitats romàntiques, Eduard Escalante va escriure i estrenar aquesta peça, que no va atényer ni de bon tros (com hem indicat a la introducció general) la repercussió de les primeres. Ja hem fet constar com, després d'aquesta obra, Escalante va tornar a insistir –sense gaire èxit– en el teatre en castellà i no serà fins el 1868, amb l'estrena molt més exitosa de *Un grapaet i prou*, quan reprenga (i ara definitivament) l'escriptura de sainets en valencià. Així doncs, haurem d'inscriure *La sastresseta* en l'etapa inicial del teatre escalantí, que ha restat definida en la introducció a *El deu...* En efecte: a *La sastresseta* ens trobem davant personatges d'extracció molt humil, jovenetes desimboltes –potser fins i tot en excès per a la moral burgesa–, joves que tenen més de pinxos i de *majos* que d'honrats i treballadors... Afegim-hi com a notes peculiars del text (i que venien de segur imposades per les qualitats histriòniques dels actors principals) la presència del *vell enamorat*, també de gran tradició dins el *sainete* i el teatre divuitescos, i la de l'*amanerat*, que tant d'èxit ha tingut sempre al teatre còmic.

Ultra això, també és interessant el fet que l'obra no és bilingüe, sinó que es troba tota ella escrita en valencià. No cap dubte que el fet de ser tots els personatges de molt humil extracció (fins i tot, el *ric* Gaspar no passa de ser un velluter) influïria en aquest fet. A més, i com s'esdevenia als sainets anteriors, les acotacions es troben escrites en valencià, pràctica que abandonarà amb *Un grapaet...* Respecte a això, hem de suposar que la normativa de febrer de 1867, que imposava que com a mínim un dels personatges s'expressàs en castellà, va contribuir al fet que el teatre d'Escalante deixàs de ser monolingüe. Després de la Revolució Gloriosa, tot i que no existia obligació legal d'escriure les peces en dues llengües, Escalante continuà fent-ho per aprofitar els recursos de comicitat que ell havia sabut descobrir-hi. Hem de suposar, finalment, que l'adopció del castellà per a les acotacions es deuria a la mateixa raó política, tot i que

no podem menysprear motius de caire sociològic, com la voluntat del propi Escalante de distanciar-se dels seus personatges: front al valencià parlat per la majoria d'ells, ell –l'autor– empra als textos a través dels quals es manifesta directament (les acotacions), el castellà, la llengua culta.

* * *

Pel que a l'estructura mateixa de l'obra respecta, aquesta és ben senzilla: la peça descansa únicament i exclusiva en un conflicte mínimament desenvolupat: les pretensions de Gaspar –que amb els seus diners ha guanyat el favor de la so Isabel, mare de la protagonista– d'aconseguir l'amor de Roseta, malgrat que aquesta es troba compromesa amb Visantet. Tanmateix, Gaspar –que tracta de conquistar la jove amb els diners i la seua suposada eloqüència– no té realment res a fer: des del primer moment, Roseta manifesta una repugnància total cap a ell, i la pròpia mare, en teoria auxiliar seu, l'abandona de seguida perquè, al remat, ella també participa de les opinions de la seua filla: cal ser *home-home* (parlar menys i colpejar més fort) per conquistar una dona, així que no tindrà cap d'inconvenient, una volta comprove la covardia del so Gaspar, d'acceptar Visantet com a gendre seu.

Aquesta estructura tan senzilla es completa amb un incident marginal –la presència de Timoteo– que juga, tanmateix (i ací rauria el principal mèrit d'Escalante en la construcció de la peça), un paper important: permetre l'entrada de Visantet tot enfurit, la qual cosa posarà al descobert la manca de coratge del so Gaspar; el final, doncs, serà lògic i no fruit d'una reconversió sobtada del personatge que d'alguna forma detenta el poder familiar (ací la mare).

Quant als personatges, si Gaspar és poc més que una caricatura, Susano ho és prou més. De la resta, caldria destacar la *mixorreria* de Timoteo, autèntica rata de sagristia, tipus aquest que no abunda al teatre escalantià, i la desimboltura de Roseta, qui treballa fora casa (en un comerç) i que accepta conscientment un promés teòricament poc recomanable, captivada per la seua *majeza*, i malgrat el que de perillós tinga l'elecció.

La sastresseta presenta unitat estricta de temps i espai: acció contínua i un mateix espai, amb un únic decorat. Aquests són, sens dubte, els condicionants del sainet com a *gènere menor* que havia de ser representat entre acte i acte, la qual cosa impossibilitava d'entrada les mutacions i obligava a una duració inferior a la de l'acte. Tanmateix, adonem-nos com l'obra és, malgrat el ritme ràpid, prou llarga: més de vuit-cents versos. No cap dubte que a Escalante, pel que a extensió respecta, el sainet li quedava una mica estret.

* * *

L'esquema mètric de la peça és el següent:

vv. 1-114	romanç en à	412-419	redondilles
115-138	redondilles	420-431	quartetes
139-146	quartetes	432-491	redondilles
147-154	redondilles	492-495	quarteta
155-158	quarteta	496-507	redondilles
159-182	redondilla	508-617	romanç í a
183-217	seguidilles compostes	618-641	redondilles
218-241	redondilles	642-645	quarteta
242-245	quarteta	646-673	redondilles
246-253	redondilles	674-685	quartetes
254-261	quartetes	686-697	redondilles
262-313	redondilles	698-701	quarteta
314-321	quartetes	702-729	redondilles
322-361	redondilles	730-819	romanç à a
362-411	romanç en í a	820-833	seguidilles compostes

Proporcionalment, obtindríem els següents resultats:

romanç:	364 vv.		43,7%
	– í a	160	[19,2%]
	– a	114	
	– à a	90	
redondilles:	352 vv.		42,2%
quartetes:	68 vv.		8,2%
seguidilles compostes:	49 vv.		5,9%

Podem extreure d'entrada algunes conclusions: en primer lloc, Escalante empra bàsicament dues estructures mètriques: la del romanç i la de l'estrofa de quatre versos; aquesta darrera, al seu torn, es troba dominada clarament per la *redondilla*, mentre que la quarteta li serveix per alternar amb l'anterior, trencant així la monotonia que neix de les llargues tirades sense canvi d'esquema mètric: per exemple, del vers 218 al 361, o del vers 618 al 729; tanmateix, a *La sastresseta* aquesta estrofa encara té una presència relativament notable, mentre que a altres –més posteriors– la seua importància percentual disminuirà. Les seguidilles, observem-ho, tenen ací una funció més aviat còmica i no lírica com en altres obres (vid. *La processó per ma casa*). Cal ressenyar-hi, igualment, alguns casos d'estrofes incorrectament construïdes: el vers 487, per exemple trenca la rima de la redondilla de la qual forma part: engorrós / arguments / dents / *cosa*. Més endavant, vv. 501-502 es produeix una asonància en lloc d'una consonància: freda / volguera... Aquestes errades, relativament nombroses a les obres d'aquesta etapa inicial, tendiran a minvar a les obres següents, la qual cosa posa al descobert com Escalante va dominant a poc a poc l'ofici.

Finalment, voldríem indicar com en aquesta obra, els canvis d'escena poques vegades vénen recolzats per paral·lels canvis mètrics: les tres primeres escenes (de caire ben diferent totes elles) empren el romanç en à, per exemple. Fet i fet, Escalante no ha aprofitat aquest recurs més que en comptades ocasions: l'escena set s'inicia amb un canvi de redondilla a romanç i la vuit pel procediment invers a l'anterior, així com la dotze comença igual que la set... En la resta dels casos, doncs, estructura externa de l'obra i estructura mètrica han anat per camins diferents.

* * *

D'aquesta obra es va fer una primera edició (*A* a les notes) el 1867, a València, per *Chuan Mariana y Sanz, Editor (llibrer de Cámara de S.A.R., Lloncha, 7)*, on consta també que «El cobro de los derechos de representación de esta comedia pertenece al dueño propietario de la Galería Dramática titulada EL MICALET, D. José María Moles, y la propiedad editorial a D. Juan Mariana y Sanz, en cuyo establecimiento está a la venta». No va ser reeditada, fins que fou inclosa al primer volum de les *Obras Completas* (*OC* a la nostra edició). Les diferències entre totes dues són, com s'ha advertit anteriorment, molt escasses i neixen dels diferents criteris ortogràfics seguits, sense que el text ni la disposició escènica s'hi vegen alterats.

LA SASTRESSETA

Pieza en un acto y en verso, escrita expresamente
para el actor del género cómico

D. ASCENSIO MORA [1] *

y estrenada con buen éxito en el teatro de la Princesa
la noche del 4 de Diciembre de 1862, en el beneficio del primer
actor D. Leandro Torromé. [a 2]

REPARTO [B]

PERSONAJES	ACTORES
El so Gaspar	Sr. Torromé.
La so Isabel	Sra. Barta.
Roseta	Srta. Martínez.
Viçantet	Sr. Plumer.
Susano	» Mora.
Timoteo	» Perlá.

La escena en Valencia c

A su querido amigo D. Rafael Ariño [3], en prueba de amistad.
El Autor.

* Les notes textuals i crítiques d'aquesta obra es troben a les pp. 285-289.

ACTE ÚNIC

El teatro representa l'interior d'una casa pobra; porta al foro, dos a la dreta i una a l'esquerra; a l'alçar-se el teló apareix Roseta sentada davant d'un vetlador[4] *cosint un pantaló; Viçantet al costat.*

ESCENA PRIMERA

Roseta i Viçantet.

ROSETA. La cançó de tots els dies;
¿tu és que no t'has de llevar
eixes quimeres?
VIÇANTET. Roseta,
no mes faces pedre el cap.
ROSETA. ¡Pos mira, que estic jo en grande! 5
Ni ningú me pot mirar,
ni em pot dir una paraula.
Confessa que és un treball
el que sigues tan selós.
Ja, per tu, m'han despatxat 10
de la botiga[5].
VIÇANTET. ¿Per mi?
ROSETA. Per tu, que fet un cirial[6]
te posaves al cantó
del carreró del Cavall[7],
fent-me senyals i jumensos[8] 15
i pasacalles.
VIÇANTET. Ja saps
perquè hu fea.
ROSETA. Per fer riure.

VIÇANTET. Poc se rigueren, que el cas
és que li peguí en los lloms
a aquell tonto una pedrà 20
que el deixí com un fardatxo
estomordit, sarpejant[9].
ROSETA. I la pedra, de rebot,
féu a trossos un cristal,
i al figurí de les modes 25
els nassos li va xafar.
Va ser una hasaña...
VIÇANTET. Digues
que fon una cudolà,
que molt repoquetes ganes
li deuen haver quedat 30
de requebrar-te.
ROSETA. Embustero,
comprant-se estava un gavan.
VIÇANTET. ¿Pos tu veus este gaiato?
El dia manco pensat,
a eixe tio que pareix 35
un Salamó[10]...
ROSETA. ¿Al so Gaspar,
l'estatger[11]?
VIÇANTET. Jo no sé...
ROSETA. ¿A l'amo?
VIÇANTET. L'enganxe i... ¡plaf!,
lo mateix que una tartuga
en terra el deixe abocat. 40
ROSETA. No em faces riure.
VIÇANTET. Tu riu-te.
ROSETA. Però home, ¿i qui fa cas
d'eixe tio?
VIÇANTET. Pues ta mare
el aigua li va ballant.
ROSETA. Ma mare és lo més veleta... 45
tu has de vore com, al cap,
s'avorrix dels arguments...
que sempre li està encaixant.
VIÇANTET. Però ell te gasta palique.
ROSETA. I jo d'ouir-lo me faç 50
un pam de greix.
VIÇANTET. ¿Sí? Pos bueno,
el gaiato juarà.
ROSETA. ¡Però si és un infeliç!
VIÇANTET. No vullc saber res; me'n vaig.
Mira que no tornaré. 55

ROSETA. D'ací a un hora lo més tard.
VIÇANTET. Pues com torne eixe conill
de porxe [12], ja està arreglat.

Se'n va.

ESCENA II

Roseta i la so Isabel.

ROSETA. ¿Que no serà cavil·lós?
Si jo haguera de fer cas, 60
ja hauríem renyit mil voltes.
ISABEL. ¡Quins ulls fa de condemnat!
A esta xiqueta és de baes
que li prediquen. *[A Roseta]* Ja saps
quant poc m'agraen les visites 65
d'eixe *caje* [13]; tu faràs
que l'últim hu apercibixca
i s'escame el so Gaspar.
ROSETA. Milacre és que a relluir
no mos el traguera.
ISABEL. El trac 70
perquè hu mereix, que és un home
de talent; no eixe xaval,
que tot heu [d] gasta en fer plantes [14]
de yo soy y naide más.
ROSETA. No prevalique.
ISABEL. Un alcides [15], 75
que perquè en los entaulats
fa dels hòmens de la força
la pantomima, no hi ha
qui el mire; ¡què diferència
de ell [e] al sinyor Gaspar! 80
Tan destruït [16], tan presona,
en eixos termes que sap
per a una conversació
tan fins i porificats [17].
ROSETA. Mare, no l'alabe aixina, 85
perquè en cada garrofà [18]
que tira, mos deixa tontes.
ISABEL. ¿A on el vols tu comparar
en eixe cudol?
ROSETA. ¿Cudol?
Que té aliento i que té mans 90

p'a plantar-li a un home cara,
i no com eixe... lletrat,
que tot pretén arreglar-ho
en arguments, i en tocar
a dir aquí falta un hombre, 95
ja el té vosté fet un drap.
Jo en los hòmens vull[f] maquensia
i valor quan vinga al cas:
p'a parlar ja estem les dones.

ISABEL. *[Apart]* Esta és una escopinyà[19] 100
de son pare; aquell també
era així: un... tros d'animal;
no tenia explicativa
però en una garrofà...
[Alt] En fi, xiqueta, tu digues 105
lo que vullgues, mes faràs
lo que jo te mane.

ROSETA. Vaja...
Lo que faré si a un cas,
serà riure'm d'eixe docte.

ISABEL. ¿Què t'has de riure?

ROSETA. Me'n vaig 110
a tornar esta faena.

ISABEL. Veges si no tardaràs.

ROSETA. Mentres, cusca'm eixes trinxes[20].

ISABEL. A mi em tenen marejà.

Se'n va Roseta per el foro.

ESCENA III

Isabel i Susano, eixint per la porta del seu quarto.

SUSANO. ¿Les nou i encara roncant? 115
Este home és una marmota;
milacre que esta donota
no estava dotorejant.
Si no m'obri...

Tocant a la porta del so Gaspar.

GASPAR. *(Dins)* Allà vaig jo.

ISABEL. Ha... ha... hai... alça, que em xafes. 120

Burlant-se de Susano.

SUSANO. Hi... hi... hiu... fuig que m'embafes.
Contrafent-la.
ISABEL. ¿Qui l'embafa a vosté, so...?
SUSANO. *[Apart]* Ja vol armar chamusquina.
[Alt]¿En vosté qui parla?
ISABEL. És que...
ni ganes, ¿hu entén vosté...? 125
SUSANO. Dona, fique's en la cuina.
ISABEL. No necessite llicència
de ningun...
SUSANO. *[Apart]* La desfaria:
esta dona no hi ha un dia
que no m'arme una pendència. 130

ESCENA IV

Dichos i Gaspar.

GASPAR. ¡Què poca decoració
i quant poquíssim respecte
me guarden a mi, al sobjecte
amo d'esta habitació[21].
SUSANO. Pues si em diu mil perreries... 135
ISABEL. Perquè és vosté un insolent.
GASPAR. Sempre el mateix argument
diari de tots los dies.
SUSANO. Esta dona, sense haver[22]
a quin sant ve el seu rencor, 140
allà a on me veu no sap fer
més que llevar-me l'honor.
ISABEL. En vosté hu tindria a mengua
de ficar-me, si no fóra
un home que es posa en llengua 145
a ma filla...
SUSANO. Sí sinyora.
Jo he dit, puesto que m'apreta,
que s'afronta u de que el vegen
tants copidos com passegen
la porta de l'escaleta. 150
GASPAR. ¡Olé!
SUSANO. I gasten certes bromes...
ISABEL. ¡Embustero!
SUSANO. Ho vullc contar:
que si ahir me va pegar,
hui és que porte el templaplomes[23].

ISABEL. Quan els colors se li amaguen, 155
¿vosté és que se hu ha *jalat*[24]?
SUSANO. Poca por tinc que me traguen
a mi per oficialat[25].
ISABEL. Mire. Hi han hòmens tan xurros
que ni en un carabassar 160
porguen l'amor[26], so Gaspar.
GASPAR. Gaste el so[27]... quan tracte en burros.
ISABEL. ¡No me'n trauran ni u que torça
la voluntat de la xica!
SUSANO. A ella el que més li pica 165
és el home de la força.
ISABEL. *[Apart]* ¡Este pillo és un Lusbel!
SUSANO. Jo no tinc ningunes mires,
però no m'agraen mentires.
GASPAR. Ja parlarem, Isabel. 170
ISABEL. *[Apart]* No te l'has d'endur a Roma[28].
[Alt] Quan vullga.
GASPAR. No sóc dels romos[29].
ISABEL. Miren com li balla els momos. *A Susano.*[30]
SUSANO. Miren com li fa la Moma.

ESCENA V

Gaspar i Susano.

SUSANO. Ja són mare i filla bones. 175
GASPAR. ¡Carix d'instrucció esta gent!
SUSANO. ¡Jo no sé en lo seu talent
com li agrà tratar en dones!
GASPAR. Però... ¿qui pot escapar-se?
SUSANO. El que com jo les desprecia... 180
GASPAR. Ja vorà com les aprecia
demà que pense en casar-se.
SUSANO. ¿Jo casar-me? ¿Estic loco?
¡Bona maleta
p'acabar els meus dies 185
en la goleta[31]!
Vaja una soba[32]
suar u, i que atra es menge
la sopa bova.
Me recreme quan mire 190
a més de quatre,
que als quinze anys ja no saben
dormir en catre.

Jo, ¡quin dimoni!,
tots los llits cremaria 195
de matrimoni.
Hi ha qui medro no el deixa
pendre la febra,
si en sa casa no cuida
d'una colebra. 200
I ple de brios
li s'antoixa una hasaña
tindre huit crios.
¡Jo formar eixos quadros
tan llastimosos, 205
de dur sempre a la saga
quatre bavosos...!
Pues, ¿i l'engorro,
quan de nit a altes hores
brama el niñorro? 210
Sobre ser fluix de nervis,
no tinc pacència
ni salut pa sostindre
tanta incumbència.
Hi ha qui aprofita... 215
però jo sóc molt dèbil
i tot m'enfita [33].

GASPAR. Vosté de poc s'acoquina [34].
Jo, en la so Isabel ja el vea...

SUSANO. Sóc d'una naturalea 220
tan dèbil i tan mesquina...
Si em vol vore acalorat,
que rinyga en sarrapastroses;
toque i vorà quant cremoses [35]
tinc les mans.

GASPAR. És veritat. 225
Desdijune's en un got
d'aiguardent, que és fresc i ajuda...

SUSANO. Jo tinc privà la beguda.
[Apart] ¡Què costums té este homenot!

GASPAR. ¿I l'encàrrec?

SUSANO. Si acomoda, 230
ací duc la leviteta
que em va dir; un poc magreta [36],
però, vamos, és de moda.
És d'un amic que a casar-se
va en ma neboda. Fa un[a] obra 235
de pietat, que ella és molt pobra,
i ell té qüens [37] p'a governar-se.

GASPAR. No li queda massa llustre.
SUSANO. Això en passant-li un sepillo
ja vorà vosté quin brillo, 240
que no és de ningun palustre[38].
GASPAR. Escolte una observasión
que li vaig a pronunciar:
¿vosté sap casa Tiffon?
SUSANO. ¿El del carrer de la Mar? 245
Prou duros que se me'n van
en les seues menudències
de la col cremà[39], i essències
i perfumes del Sultan.
GASPAR. És que ell ven per a cert ús 250
molt provat i a un preu barato
el greix de no sé quin pato...
SUSANO. ¿La grasa del avestrús...?
GASPAR. Justet.
SUSANO. ¡Home, vaja al cel!
¿Quin que vore té[40]?
GASPAR. Aprofita: 255
si eixe greix fa eixir el pèl,
compre un pot p'a esta levita.
SUSANO. Vaja un humor; més valguera
guardar el ús d'eixa grasa
p'a la seua calavera, 260
que li va quedant prou rasa.
GASPAR. Tanta ignorància m'apesta,
¡que això pronuncie el seu labio,
quan hui en dia no hi ha un sabio
que no s'afaite la testa! 265
SUSANO. Vosté és molt docte, Gaspar:
¿és dir, que no li aprofita?
GASPAR. P'a casar-me, esta levita
no em pareix prou regular.
SUSANO. ¿Vosté es casa? ¡Quin veneno! 270
¡Vaja una sabiduria!
Per un Sèneca el tenia,
mes veig que és... un Cacaseno[41].
No vull muntar tant l'escala;
mentres torne, ¿em[8] fa el favor 275
de guardar-la?
Deixant la levita.
GASPAR. Sí senyor.
SUSANO. *[Apart]* Li clavaria una bala.

ESCENA VI

Dichos i Roseta. Roseta a la porta, com despedint a algú.

ROSETA. Perdonen por Dios, hermanos.
GASPAR. Ací està la prenda hermosa.
SUSANO. ¡Llàstima d'una filosa[42]!
Mà'í[43] quin regiment d'alanos[44].

A la porta del foro. Se'n va.

ROSETA. Ells només fan que seguir,
i a mi em va caent la bava:
¡Quin atre, vosté em faltava
p'a acabar-me de morir!
GASPAR. Poc símptoma se divisa
de mort en los reverberos[45]
d'eixos ulls tan fusileros.
ROSETA. ¿Veu? Ja em fa morir de risa.
GASPAR. ¿Atra volta?
ROSETA. És una ganga.
GASPAR. Pos xiqueta, estic pensant
que el rostro del meu semblant
no és ninguna moxiganga.
ROSETA. Però si és que els seus agobios
per força m'han de xocar
quan acabe d'arribar
entre una ruta de nòvios.
GASPAR. En quin escrúpol m'heu conta.
ROSETA. Se pot formar una història.
GASPAR. Això serà vanaglòria.
ROSETA. Jo em ric d'ells com una tonta.
Hi han més de quatre, que calle,
que passejant se desmedren[46],
i els adoquins desempedren
per la botiga a on treballe.
I després que mil plantons
de sol a sol han pegat,
i en lo carrer s'han deixat
de les botes els tacons,
com els soldats en la llista
se formen en pelotó,
aguardant el que ixca jo
per a passar-los revista.
I és cosa que em trenca el cor

vore a un pobre angelical 315
com s'acosta ple de por
p'a entregar-me un memorial [47].
Mentres la risa me tempta,
un atre, que apreta els passos
p'a seguir-me, i d'una espenta 320
li xafen al pobre els nassos.
No em sap mal que com a uns rayos
me seguixquen: ¡bon viatge!
Jo no tindré carruatge,
però lo que és alacayos... 325

GASPAR. Tu et penses fer una gràcia
en això que m'has contat,
i al dia manco pensat
sus[s]uix [h] una desgràcia.

ROSETA. No tinga por que se peguen, 330
són tots de molt bona pasta [48].

GASPAR. Però jo sóc d'atra casta.

ROSETA. Mentres en Cento no breguen...

GASPAR. ¿De quin Cento véns parlant?

ROSETA. ¿De quin Cento? De l'aleta [49] 335
del meu cor.

GASPAR. Calla, Roseta.

ROSETA. ¿Què és això?

GASPAR. ¿T'estàs burlant?
¿A on estem ací?

ROSETA. ¡Què cego!
¿Pues que vosté es presumia
de que en mi se casaria? 340

GASPAR. Aguarda, que otra te pego.

ROSETA. Poquet xistós no és el cas;
dir que a on estem, enamora:
¿a on ham d'estar? ¡En l'Alcora [50]!

GASPAR. Si en vols més, para el cabàs. 345
Vés a [e]spai, que en una absència,
o en un rapto del sentit,
me munte un fum i, enfosquit,
me s'encegue l'existència.

ROSETA. Home, si per vanitat 350
vosté davant d'ell se quadra,
d'una escopinyà el taladra,
com si fóra un encerat [51].

GASPAR. ¿Com s'entén? ¿A mi?

ROSETA. Repare.

GASPAR. Ni que fóra un Lusifer. 355

ROSETA. Però, ¿què va vosté a fer?

GASPAR. ¿El què? Dir-li-hu a ta mare.
¿Sóc jo acàs algun tarrós[52]
o algun pàrvulo d'escola?
D'irritació me tremola 360
tota la caixa del cos.

Se va per l'esquerra.

ESCENA VII

Roseta i després Viçantet.

ROSETA. No armarà mal canyaret[53];
després no vol que me riga.
VIÇANTET. ¿Roseta?
ROSETA. En mal hora véns.
Si ma mare ix i te guipa... 365
[Apart] El que es despedí fent compte
de no tornar.
VIÇANTET. ¡Santa Rita! *Mirant la levita.*
¿En qui estaves tu parlant?
ROSETA. Ja tenim la simfonia
de sempre. *[Apart]* Si hu sap, renega. 370
VIÇANTET. Tinc jo una orella tan fina...
ROSETA. Vamos, no me faces riure.
VIÇANTET. ¡Te rius, te rius, quan la ira
m'ix per los ulls!
ROSETA. Viçantet.
Home no sigues aixina: 375
si saps tu que eres el dueño
del meu cor, i l'alegria...
¿A què ve ací eixe recel?
VIÇANTET. ¿I a què ve ací esta levita?
Agarrant-la.
ROSETA. ¿Eixa levita?
VIÇANTET. Sí, parla. 380
ROSETA. ¿Què sé jo? Vaja una eixida.
VIÇANTET. En la casa ningú en porta.
ROSETA. ¿Què açò no causarà risa?
VIÇANTET. No m'hu negues, ja hu sé tot:
¿a que t'han dut la levita 385
en pretext de que li faces
algun remendo, i aixina
parlar en tu en més franquea?
ROSETA. Este condemnat delira.

VIÇANTET. Jo hu trobaré.
Registrant-la.
ROSETA. Tu estàs loco. 390
VIÇANTET. Una esquela; quan jo hu dia...
Para Rosa Cucarella.
ROSETA. ¿Què és lo que dius?
VIÇANTET. Dóna, llixca: *Llig.*
«Seráfica Rosa: Estoy
en el limbo hace ya días» 395
¿Conque en el limbo? «Esperando
de su mano blanca y pía»
¿Pía? Un[a] atra se'n descubre[54].
«Que saque a gozar la dicha
del empíreo de su amor 400
a su más humilde» Firma
una T i un garabato.
ROSETA. Tonta estic; pareix mentira.
VIÇANTET. ¿Tu em dius qui és este subjecte?
ROSETA. ¡Què sé jo!
VIÇANTET. Eres una minsa[55] 405
Mes jo el descobriré.
ROSETA. Cento...
VIÇANTET. I, a on el trobe, en la levita
és que li faig[i] la mortalla.
Se'n va.
ROSETA. Viçantet, tal volta siga
alguna equivocació; 410
vine, jo estic atordida.

ESCENA VIII

Dicha y Gaspar e Isabel.

GASPAR. Sí senyora, m'ha escarnit.
ROSETA. Ja tenim atra cantà.
ISABEL. Xica, tu estàs condemnà;
¿què és lo que al sinyor li has dit? 415
ROSETA. Mare, no me faça riure.
GASPAR. ¡Quin descaro!
ISABEL. So Gaspar,
¿vol creure'm?, deixe-la estar;
que es case en qui vullga; és lliure.
[a Roseta] Tu ho ploraràs quan t'hu passes. 420
ROSETA. Sarna con gusto, no pica.
GASPAR. Ja veig jo que en eixes frases

vosté no la domestica.
ISABEL. ¡Casar-se en ell, sinse ofici
ni benefici!
ROSETA. Pacència. 425
GASPAR. Mire, faça'm el servici
de que prove ma aloqüència.
ISABEL. Parle vosté, que ja em cansa
este negoci.
GASPAR. ¿A que el pes
del meu argument l'amansa? 430
ROSETA. *[Apart]* Ara sí [que] van dinés.
GASPAR. No és frase de gran retòrica,
però contesta'm.
ROSETA. Molt bé.
GASPAR. ¿La criatura es manté
de l'aire o de la bucòlica? 435
ISABEL. ¡Això quansevol hu asampa!
Si no és camaleó...
GASPAR. ¿Vol callar? Explicació:
sols eixe animal acampa
i se manté sinse mengua 440
dels ingredients de l'armòfega.
ROSETA. *[Apart]* ¡Què llàstima que una bòfega [56]
no l'ixca baix de la llengua!
GASPAR. Però, i la persona humana,
la racional, que en freqüència 445
patixca d'eixa excispiència [57]
crònica que es diu galvana,
¿com, si fuig a la viquilia
del treball, rascant-se el tòs,
traurà l'aliment p'al cos 450
de sa muller i família...?
ROSETA. ¿Però en tota eixa encisam...?
ISABEL. Hui s'enderdra [58] vosté.
GASPAR. Jo
li faç la proposició
d'eixe Cento el de la fam. 455
ROSETA. Si al treball molt no s'ajuda
perquè és fadrí, sempre passa
que l'home, una volta es casa,
diu que hasta les ungles muda.
GASPAR. ¿Les ungles? ¡Vaja un tabal [59]! 460
¡Si jo no parle respeto
als nyervis de l'esqueleto!
Jo vaig a la part moral.
ISABEL. ¿Però quina part és eixa?

GASPAR. Dona, ¿vosté vol callar
i no vindre ací a enredrar
del meu discurs la madeixa?
ROSETA. No parle, que la constància
i el amor tot hu abatolla[60].
GASPAR. ¿D'amor a soles en l'olla
te notrirà la substància?
ROSETA. ¡Si no em case en l'interés!
GASPAR. Pues jo he llegit molt respecte
al carinyo... i a l'afecte...
i al... etcètera i demés.
I entre las frases eternas
que guarde ací en la memòria,
un sabio en la seua història
diu que tripas llevan piernas[61].
ROSETA. ¡Com si en lo món sense un mos
algú es vinguera a quedar!
GASPAR. És que una cosa és menjar
i atra és enganyar al cos.
ROSETA. Mire, no siga engorrós,
perquè a mi els seus arguments
no m'han d'entrar de les dents
en adins.

Se'n va.

GASPAR. *(A Isabel)* ¿Veu quina cosa?

ESCENA IX

Isabel i Gaspar.

ISABEL. No gaste pòlvora en salva;
lo que va fer Serafí
abans de casar-se en mi:
sobre ser ell una malva,
sinse dir xut, a un xaval
que al vore'm ardia en flames
agarrà un dia el perpal
i li trencà les dos cames.
Menos que vosté no obre
de igual modo, so Gaspar...
GASPAR. Però dona, això és obrar
d'un modo així... a lo manobre.
¿Creu vosté que si el trobara
me faltaria sang freda?
ISABEL. Pues busque'l. ¡Si jo volguera

que una nit l'escarmentara!
GASPAR. ¿Buscar-lo? Entonses seria
una mengua.
ISABEL. Bona traça. 505
GASPAR. I més, sabent ell ma casa
com la sap.

ESCENA X

Els mateixos i Timoteo per el foro.

TIMOTEO. Ave Maria.
ISABEL. So Gaspar, una paraula *Sinse reparar en Timoteo.*
i esta és l'última.
GASPAR. Diga.
ISABEL. Qui dels dos tinga més sarpes 510
que se case en la xiquilla.
GASPAR. ¡Però, dona, això no és just!
ISABEL. Jo prou he fet, i avorrida
estic ja de pleitejar.
Lo dicho, i Déu l'asistixca. 515
GASPAR. Bueno pues, done paraula
ja que el talent no aprofita,
d'emplear el meu coratge.
ISABEL. No durà massa malíccia.
Se'n va.

GASPAR. ¿Vosté, a qui buscava? *Veent a Timoteo.*
TIMOTEO. ¿Jo? 520
Parlar en vosté volia;
i, cavaller, en llicència,
que estic com una tonyina. *Assentant-se.*
En muntar quatre escalons
ja no puc tragar saliva. 525
Vosté dissimule.
GASPAR. Sente's.
TIMOTEO. Este volum me fatiga.
GASPAR. Sí que està de molt bon any.
TIMOTEO. Ofendre al Sinyor seria
queixar-me de la substància 530
que m'alimenta.
GASPAR. Tot siga
per el amor de Déu.
TIMOTEO. Jo
fa molt temps que una entrevista
desitjava que tinguérem.

Vosté dissimule.
GASPAR. Diga. 535
No hi ha de què.
TIMOTEO. Tinc entés
que vosté és persona fina
i molt cristiana.
GASPAR. *[Apart]* La traça
és que em coneix. *[Alt]* Un artista
sóc dels de l'art de la seda[62]. 540
TIMOTEO. Vosté dissimule.
GASPAR. Vinga.
[Apart] ¡Què complit és!
TIMOTEO. Jo en lo món
me trobe sinse família.
GASPAR. *[Apart]* Lo mateix que jo.
TIMOTEO. A soletes.
Sols un amic, al que em lliga 545
un motiu d'agraïment,
és el que em tracta i em cuida.
En los anys que es coneixem
no havem tengut la més mínima
etiqueta; que el meu geni, 550
i no està bé que jo hu diga,
és lo més angelical...
Jo no tinc atra delícia
més que anar tots els diumenges
a cantar-li a la Divina 555
Pastora, i en les mongetes,
después d'ajudar la missa
de l'alba i cantar uns gojos,
entrar en la sacristia,
a on en quietud i sosiego 560
me solc pendre una pastilla[63]
en uns bescuitets, i un got
d'eixarop de Peonia[64],
si és que he hagut algun disgust
en l'escolà.
GASPAR. *[Apart]* ¡Santa Rita, 565
i quin home més postema[65]!
TIMOTEO. Vosté dissimule.
GASPAR. *[Apart]* ¡Atisa!
TIMOTEO. Però amigo, en este món
ve un temps en què tot varia.
Jo ja no sóc un xaval. 570
GASPAR. No: vosté ja no entra en quinta.
TIMOTEO. I al cap i al fi, sobretot,
ell la Iglesia hu autoritza.

GASPAR. ¿Però sabrem de què es trata?
TIMOTEO. ¿De què ha de ser? D'una xica 575
que em fa passar el martiri
de Sant Juan en la tina[66].
Hi ha un *judio* que la vol,
i el condemnat a on me pilla,
mal esperit, m'atormenta 580
sempre en alguna palissa.
GASPAR. ¿Però a mi, què m'interessa?
TIMOTEO. Amic, si vosté s'irrita...
GASPAR. ¡Home, explique's d'una volta!
TIMOTEO. ¿Vosté creu que jo faria 585
un bon casat?
GASPAR. Sí sinyor.
TIMOTEO. ¿I vosté creu que la xica,
açò sense agraviar-se,
ja que el meu cor se la pinta
de tan bon genial, tan mansa, 590
no m'eixirà alguna pífia?
Jo ja m'haguera explicat,
però és que la camisa
no me aplega al cos; repare,
morat com una albargina 595
dec estar.
GASPAR. I jo més negre
que la pegunta[67].
TIMOTEO. A sa filla
li demane per favor;
no em negue vosté eixa ditxa.
GASPAR. *[Apart]* Deixa'm vore en l'hospital 600
si és que me donen notícia
de que s'ha escapat un loco.
TIMOTEO. Roseta és la meua vida.
GASPAR. ¿Com Roseta?
TIMOTEO. Sí sinyor.
[Apart] ¡Ai, Santa Rosa de Llima 605
que m'ajude!
GASPAR. ¿La sastressa?
TIMOTEO. ¿Pues quin atra vol que siga?
Però vosté dissimule
si l'he ofés.
GASPAR. So tio lila,
a no ser que la prudència, 610
i la templança, i la... havia
p'a plantar-li un...
Toquen a la porta del foro.

ESCENA XI

Dichos i Susano; después Viçantet.

SUSANO. So Gaspar,
òbriga.
GASPAR. Vaig.
TIMOTEO. ¡Santa Críspula!
És la veu de...
GASPAR. P'a plantar-li...
SUSANO. Home, anem.
GASPAR. Vaig.
TIMOTEO. Si me pilla 615
i sospecha... jo m'amague.
¿I a on...? ¡Ai...! Déu m'assistixca.

Se n'entra en el quarto de Gaspar, i este va a obrir la porta.

SUSANO. ¡Quin susto p'al que patix
tant dels nyervis! So Gaspar,
faça el favor d'aguaitar 620
i vore si algú em seguix.
GASPAR. No estic p'a mixorreries [68]
per a plantar-li en l'estampa.
Este home és la mala trampa.

Com dirigint-se a on estava Timoteo.

SUSANO. ¿Què són eixes agonies? 625
GASPAR. Que al vore'm tan torejat
és precís pendre ací un brio,
i un...
VIÇANTET. *(Entrant)* Bon dia.
GASPAR. ¡Cristo mío!
Este bruto m'ha esquallat.
SUSANO. *[Apart]* Si hu vaig dir que me seguia... 630
Pues en mi no ha vist halago.
GASPAR. Jo no sé perquè a este vago
no el tanca la policia.
VIÇANTET. Sentem-se un poc, i la dansa
no l'escomencem arreu. 635
GASPAR. Per a vosté, a lo que és veu,
contrabando és la criança.
VIÇANTET. ¿Per la cadira és la guerra?

Si el pendre-la és contrabando,
¿per què no hu posa en un bando 640
i s'assentarem en terra?

GASPAR. M'ha convençut d'eixa frase
la força de l'expressió.

SUSANO. *[Apart]* Pues com en mi es despropasse...

GASPAR. *[Apart]* ¿Si vindrà en mala intenció...? 645

VIÇANTET. Vosté pareix que haja vist
ànimes.

GASPAR. *[Apart]* Dotoreria.

SUSANO. Pos el so Gaspar creuria
que no deu estar molt trist.

GASPAR. *[Apart]* A que em solta una galotxa[69]. 650

SUSANO. I si és jo, gràcies a Déu,
estic a on vosté me veu,
més fresc que una cama-roja[70].
[Apart] ¡Si s'haurà cregut l'alcides
tractar ací en algun mueble! 655
[Alt] A mi encara que algo endeble
no em fan por xulles rostides[71].
[Apart] I ell me mira de soslayo...

GASPAR. ¿Que hui no fem volantins?

VIÇANTET. Sí sinyor. Però ací dins 660
vullc tindre abans un ensayo.

GASPAR. *[Apart]* Malo.

SUSANO. ¿Però la llicència
ja la té vosté del dueño?

VIÇANTET. ¡Oi! Buscarem un empenyo.

SUSANO. Pues vaja una impertinència. 665

GASPAR. *[Apart]* Este home encara l'irrita.

SUSANO. ¿I en l'ensayo, es posa el tratge?

VIÇANTET. Tinc prou en este equipatge.
Traent la levita.

SUSANO. Això és la meua levita.
[Apart] És dir, la de Timoteo. 670

VIÇANTET. Per la boca el peix rebenta.

SUSANO. ¿Però home, a vosté qui el tempta
p'a fer en mi eixe saqueo?

VIÇANTET. ¡Si m'heu vaig jo recelar...!

SUSANO. Duga, que ja estic encés. 675
¿Però vosté, so Gaspar...?

GASPAR. Ni sé, ni vullc saber res.

VIÇANTET. Llixca'm estes dos lletretes.
Traent la carta.

GASPAR. *[Apart]* Açò sí que no es comprén.

SUSANO. Jo no resibo billetes 680

de ningun xaval, ¿ho entén?
VIÇANTET. *[Apart]* Se va a armar ací un *jaleo*...
GASPAR. *[Apart]* ¡Com li tremola el gaiato!
SUSANO. *[Apart]* Si li hu dic jo a Timoteo
fa en este home un desacato. 685
VIÇANTET. Vinga'm ací.
SUSANO. Les mans quetes,
so atrevit.
VIÇANTET. Jo no sabia
que vosté s'entretenia
en escriure estes cartetes.
SUSANO. ¿Jo cartetes? Home, explique's, 690
que m'encocora[72] l'ouir-lo.
VIÇANTET. ¿Conque vosté, fent el mirlo[73],
va enamorant a les xiques?
GASPAR. *[Apart]* Esta sí que és novetat.
SUSANO. ¡Home! ¿Vosté és que està loco, 695
o vol que jo d'un sofoco
gire la boca al costat[74]?
VIÇANTET. ¿I hu nega?
SUSANO. Me desespera
en eixe fals testimoni,
i m'afronta este dimoni. 700
[Apart] ¡Si Timoteo hu sabera!
GASPAR. *[Apart]* Proves tindrà quan l'apreta.
SUSANO. ¡Que m'oixca estes picardies...!
VIÇANTET. ¿Pot negar que ja fa dies
que vosté vol a Roseta? 705
GASPAR. ¿Ell? Vaig a obrir-lo en canal.
SUSANO. ¡Hòmens, vostés són uns pillos!
¿Jo ficar-me en tabardillo[75]
entre la gent d'un camal?
GASPAR. ¡Que un anfibio aixina prove 710
a fer-li de trobador!
SUSANO. So Gaspar, faça el favor
de dir... *[Apart]* Jo no sé a on me trobe.
[Alt] Lleve-li vosté eixa venda
que té en los ulls i em sofoca. 715
¿Jo ha obert mai la meua boca
ni per a dir-li adiós prenda?
GASPAR. Sols de pensar-ho m'irrita.
VIÇANTET. Entonses... ¡Voto a m'agüela!
¿P'a que du vosté esta esquela 720
ací dins de la levita?
SUSANO. *[Apart]* ¡Quin vuelco el cor m'ha pegat!
[Alt] ¿A vore?

GASPAR. *[Apart]* Açò, ¿qui hu penetra?
SUSANO. *[Apart]* De Timoteo és la lletra;
pues ja li l'han capgirat. 725
[Alt] Ni a la boca d'un obús
que el vera, ¡recarassero!
La pobra xica, en saber-ho,
va a costar-li un patatús.

ESCENA XII

Els mateixos e Isabel.

ISABEL. ¡Quins crits i quin laberinto! 730
No sé el veïnat com ho aguanta;
però vosté té la culpa.
SUSANO. Eixa bruixa mos faltava.
GASPAR. ¿Jo?
ISABEL. Perquè no té caràcter.
GASPAR. Vosté pareix la campana 735
de la queda [76], so Isabel.
[Apart] Pues en bona ocasió parla.
SUSANO. *[Apart]* Li hauran donat alguns polvos...
¡Culebres!
ISABEL. ¿I la paraula
que vosté abans em va dir? 740
VIÇANTET. *[Apart]* A tindre anem saragata [77].
GASPAR. *[Apart]* Esta vol ficar-me en l'hort.
[Alt] ¿Vol traure'm un gotet d'aigua?
ISABEL. Ja veig que el seu esperit
és el d'una sargantana. 745
GASPAR. Cavaller, faça el favor *A Viçantet.*
de traure'm d'una ignorància,
que el saber no ocupa puesto.
ISABEL. *[Apart]* El seu rostro, calaguala [78]
està demanant.
GASPAR. Vosté, 750
¿puc saber ací en ma casa
en quin fi entrà?
VIÇANTET. ¿En quin fi?
En el que em dóna la gana.
GASPAR. I el que vullga saber més,
a estudiar a Salamanca, 755
¿no és veritat?
VIÇANTET. Manco ronques [79].
GASPAR. Jo puc parlar en veu alta,

que este és el meu domisilio.
Vosté, si vol, en sa casa
gaste les frases que vullga. 760

VIÇANTET. ¡Què frases ni quina gamba!
Al cap som...

SUSANO. ¡Jesús mil voltes!

ISABEL. No se talle.

GASPAR. La pucansa
del meu geni i el etcètera
i demés... ací no aguanta... 765

VIÇANTET. Ni jo aguante que a Roseta
vosté la pretenga.

GASPAR. Traga *A Isabel.*
la navaixeta del mànec
de Napoleon. [80]

SUSANO. No faça
tal.

VIÇANTET. I puesto que s'empenya 770
en voler portar casaca,
li vaig a pendre les mides.
Alçant el gaiato.

GASPAR. ¿Com, so pillastre?

SUSANO. ¡Mos mata!

ISABEL. ¡Home, agafe-li el gaiato! *Al so Gaspar.*

SUSANO. ¡Home, solte'm! Dona, faça'l 775
eixir d'ací.

GASPAR. Si s'acosta,
u dels dos té una desgràcia.
[Apart] ¡Si puc asampar [81] la porta...!

SUSANO. Ja m'ha desfet la romana [82].

ESCENA ÚLTIMA

Els mateixos i Timoteo, després Roseta.

GASPAR. ¡Un home ací dins...! ¡Als lladres! 780

A l'entrar en lo seu quarto.

SUSANO. ¡Als lladres!

ROSETA. ¿Què és lo que passa?
Eixint.

TIMOTEO [83]. ¡Als lladres!

VIÇANTET. ¿A on?
Entrant en lo quarto de Gaspar.

GASPAR. Ací dins.
SUSANO. ¡Que estan saquejant la casa!
VIÇANTET. El de la pedrà en los lloms.
Traent a Timoteo de l'orella.
SUSANO. ¡Timoteo!
TIMOTEO. ¡Santa Bàrbera, 785
el *judío*!
GASPAR. Este és el posma[84].
[Apart] Vaig a fer vindre la guàrdia
i que els tanquen.
ROSETA. Viçantet,
deixa-los.
TIMOTEO. No cal que vaja.
VIÇANTICO[85]. Però este home...
ROSA. U dels satèl·lits. 790
TIMOTEO. Vostés dissimulen; calla,
Susano.
SUSANO. ¡Desditxaot!
Miren vostés quina fatxa.
[Apart] Lo que és el pecat. *[Alt]* És dir,
que han tirat vostés la canya 795
p'a peixcar este...
GASPAR. Llobarro.
ROSETA. Vaja vosté en hora mala,
que tinc jo ací un resalado
que més val la seua planta...
VIÇANTET. ¡Roseta!
GASPAR. ¡Un alcides!
ROSETA. ¡Mare! 800
VIÇANTET. ¡So Isabel!
ISABEL. Esta és un atra...
Cumplix el teu gust, xiqueta...
Ixcam-ne d'enrerdos: casa't.
GASPAR. ¡So Isabel!
ISABEL. No vullc un gendre
que tinga la sang d'orxata. 805
GASPAR. Mes... i el talent... i el etcètera
i demés...
ISABEL. Pose'l en salsa.
SUSANO. Pues... la mel porte bollint,
mire que és un sucre...
GASPAR. Llàstima
que al daguerrotípito[86] 810
no el retraten per la gràcia.
ROSETA. ¿No em dóna l'enhorabona?
SUSANO. Ni la bona ni la mala.

Los amantes de Teruel...[87]
[Apart] ¡Què parella p'a una falla! 815

GASPAR. Bé pot dir-ho, que pareixen
en lo semblant de la cara
Diego Marqués de Barsilla
y doña Isabel Segarra.

SUSANO. Ja tindran a la xica 820
ben satisfeta.

GASPAR. ¡I ell pareix que la mire
i no se la veja![88]

SUSANO. ¿Vosté què parla,
si les dents li fan créixer 825
casi una vara?

GASPAR. A vosté sí li creixen.

SUSANO. ¿A mi? Les ungles
p'a arrapar-les a totes
quan se m'aürten[89]; 830
que jo ans que em lliguen
d'eixa sort, ¡ai!, mals moros
que me cautiven.

F I

NOTES TEXTUALS

[a] L'encapçalament de l'obra a *A* és el següent: «*Pesa en un acte en valencià i en vers, orichinal de Don Eduardo Escalante. // Escrita espresament pera el actor del chénero cómic don Ascensio Mora y estrenà en bòn éxit en el teatro de la Prinsesa la not del 4 de De[s]embre de 1862, en el benefisi del primer actor, don Leandro Torromé.*

[b] A *A*: *Personaches.*

[c] A *A*: *La esena en Valencia.*

[d] A *A*: *tot hu.*

[e] Per mantenir la mida del vers, cal llegir *de ell* amb hiat.

[f] A *A*: *vullc.*

[g] *Em,* esmenat per nosaltres, d'acord amb el sentit, car tant a *A* com a *OC*: *en.*

[h] En casos com aquest, hem introduït una segona *s* per mantenir el so sord que té el mot en valencià: *succeir,* i que ortogràficament no queda ben reflectit al text, on s'escriu *susuix.*

[i] A *A i OC, fas.* Esmenem per evitar confusions.

NOTES CRÍTIQUES

[1] Vid. nota [1] a *El deu...*

[2] Es tracta del notable actor de caràcter Leandro Torromé (València, 1825-1878), qui va participar en totes les primeres estrenes de sainets d'Escalante (*El deu..., La casa de Meca,* etc.). Va ser també autor dramàtic que tractà de consolidar un teatre costumista de temàtica moralitzadora: *Pobres y richs* 1875); tal i com indica M. Sanchis Guarner: *Els orígens del teatre valencià modern* (1845-1874). València, Institut de Filologia Valenciana, 1980, pp. 72-73. Igualment adaptà al *valencià* l'obra de Frederic Soler «Pitarra» *Les joies de la Roser,* que rebé ara el nom de *Les choyes de Roseta* (1875). Escrigué igualment diverses obres en castellà, com *Las diabluras de Serafina* (1867) o *Luchas civiles* (1874). Vid. també R. Miralles i J. Ll. Sirera, art. cit. a la nota [2] de *La Casa...*

[3] Posseïm poques dades de Rafael Ariño, autor d'una peça estrenada per Ascensi Mora el 1867, i que va atényer prou èxit: *Un hèroe de Conchinchina* (M. Sanchis Guarner, *op. cit.,* p. 59). Cal suposar que es tracta de la mateixa persona que la *Gran Enciclopedia de la Región Valenciana* (t. I, p. 285, en article signat per propi Sanchis Guarner) identifica com a Rafael Ariño y Feliu, escenògraf i, a més, pintor de palmitos com el propi Escalante.

[4] *Vetlador.* Tauleta damunt la qual es posa un llum i que serveix per a treballar-hi a la nit els sabaters, les cosidores, etc. (*DCVB*).

[5] La presència de dones que treballen en comerços no és gens habitual al teatre d'Escalante, que –com a molt– ens les presenta *servint* en cases privades o en tendes (*El rei de les criaïlles*). Aquesta Roseta, depedenta d'una tenda de confecció és, doncs, una figura prou original; originalitat que, com hem indicat a la introducció, s'hi veu reforçada per la desimboltura amb

què tracta els seus galantejadors. No cap dubte que, com també assenyalàvem a la introducció, ens trobem davant un representant de les capes treballadores més proletaritzades, tan poc presents en el teatre escalantí.

[6] *Cirial.* Candeler llarg, sense peu, que porten els escolans en els oficis religiosos (*DCVB*). Segons aquest mateix diccionari, a Mallorca un *cirial* és també una persona alta, prima i molt empinada. Per altra banda, a València, és ben viva la imatge dels *cirialots* de la processó del Corpus, a la qual potser es referirà, en un sentit semblant a l'anterior, ací Roseta.

[7] No localitzat aquest carrer a V. Boix: *Valencia histórica y topográfica* (Valencia, 1862).

[8] *Jumens.* Vid. nota [7] a *La vanitat castigada.*

[9] *Sarpejant.* Donant sarpades, (*DCVB*). La imatge que se'ns presenta ací és la d'un animal panxa per amunt, movent espasmòdicament les seues potes.

[10] *Salamó.* Variant per Salomó, emprant aquí en el sentit de persona sabuda.

[11] *Estatger.* Aquest terme, referit a una casa en la ciutat (i no a una propietat rústica) té dos sentits; un de més general: qui té estatge o habitació en un lloc, i un altre de més precís: persona que habita una part de la casa o pis on està un altre com a llogater, al qual aquella paga un lloguer convingut, (*DCVB*). En principi, és aquesta segona acepció la més lògica: el so Gaspar és, doncs, un rellogat de la mare de Roseta; tanmateix, més endavant (vv. 751 i ss.), Gaspar parla de *ma casa*, raó per la qual podem suposar que els rellogats són realment Isabel i Roseta, cosa que explica que Gaspar tinga també un cert poder econòmic sobre Isabel.

[12] *Conillet de porxe.* Als porxes, habitatges situats als terrats i emprats com a magatzems, o per a usos comunals com fer teatre (*El Trovador en un porxe*, 1870, del propi Escalante), molts veïns cuidaven animals de corral com gallines o conills. Naturalment, si dir a algú *conill*, és dir-lo covard, dir-li *conill de porxe* és dir-li dos voltes covard, perquè cal suposar que un animal criat en captivitat i en un lloc tancat serà molt més tímid i covard que no pas el criat en un corral obert.

[13] *Caje.* Tot i que no l'hem trobat enregistrada (potser derive d'*encajar*), pel que es desprén del context del vers 565 de *El bou, la mula...* ha de tractar-se d'un colp fort donat amb la mà. Ací, doncs, podria significar, per extensió, home violent, pinxo, etc.

[14] *Fer plantes.* Locució valenciana que té el sentit de *galantejar* (*DCVB*).

[15] *Alcides.* Amb aquest nom eren coneguts als escenaris europeus del segle XIX les *troupes* que efectuaven exercicis de força i habilitat, els quals tenien lloc –no ho oblidem– als teatres i no als circs. Vid.: Josep Lluís Sirera: *El Teatre Principal de València* (València, Alfons el Magnànim, 1986), pp. 99 i ss.

[16] *Destruït*, excel·lent i temprana mostra de l'estil escalantí: un terme culte com *instruït* es veu deformat amb encert, per tal d'aconseguir un efecte d'indubtable comicitat.

[17] *Porificats.* Purificats, en el sentit de refinats. El *DCVB*, tanmateix, ho dóna només com a expressió pròpia del mallorquí.

[18] *Garrofà.* Així per raons de rima (s'hi tracta d'un romanç en á), car el més correcte fóra *garrofa*, emprat ací en el sentit de mentida (*DCVB*). Una altra possible accepció, no recollida a aquest diccionari, fóra la de *bestiesa.*

[19] *Ser una escopinyà.* Expressió popular valenciana, emprada normalment per comparar els fills respecte els pares i que equival a dir ser idèntic.

[20] *Trinxa.* Llenca de roba folrada que es posa a la part superior dels calçons, de les faldes, etc., corresponent a la cinta, perquè en aquelles peces de vestit s'ajusten bé al cos (*DCVB*).

[21] *Habitació.* En Escalante té el sentit també d'habitatge i per extensió cadascuna de les altures d'un edifici: vid. la nota [31] a *La processó...*

[22] A *OC* apareix *saber*, mentre que a *A*, es llegeix *haver*, més correcte per mantenir la mida del vers (altrament hauríem de llegir *sens saber*). Tanmateix, el sentit exigeix saber.

[23] *Templaplomes.* Trempaplomes: ganivet petit que servia principalment per retallar la punta de les plomes d'escriure (*DCVB*).

[24] *Jalar.* Terme d'origen caló que significa *menjar* i que va començar a estendre's pel domini català des de Barcelona (*DCVB*).

[25] *Per oficialat.* Al·lusió a la figura, ben coneguda a terres valencianes, de l'*oficialada*: noia o dona que ha estat treta de casa dels seus pares i dipositada en una altra casa, judicialment, perquè puga contraure matrimoni (*DCVB*).

[26] És a dir, que malgrat haver rebut totes les carabasses que puguen haver-hi en un carabassar, no per això renuncien –*porguen*– al seu amor.

[27] Joc obvi entre l'onomatopeia emprada per aturar les cavalleries i la contracció dialectal de *senyor*, emprada generalment entre llauradors i menestrals.

[28] Val a dir, no te l'has d'endur enlloc.

[29] *Romos*. El contrari d'aguts, en el sentit de persona de poques llums, curta d'intel·ligència.

[30] El sentit d'aquesta expressió i de la següent es relaciona amb el ben conegut *ball de la Moma* que es balla a la processó del Corpus de València. El que vol dir Isabel és que Gaspar galanteja, pretén Roseta, com en un moment del ball els ballarins (els *momos*) fan uns passos que simbolitzen l'intent de seducció d'aquella per aquests. Tanmateix, la Moma –com indica Susano– roman impertèrrita i menysprea els afalacs dels ballarins.

[31] *Goleta*. En valencià, segons el diccionari Escrig (recollit al *DCVB*), manicomi.

[32] *Soba*. Castellanisme, equival a *pallissa* (*DUE*).

[33] *Enfitar-se*: Indigestar-se, fartar-se (*DCVB*).

[34] *S'acoquina*. Vid. nota [16] a *La vanitat castigada*.

[35] *Cremoses*. Que cremen.

[36] Es tractava d'una levita feta amb un teixit de vellut. Dir que era un poc magra equivalia, doncs, a dir que havia perdut part del pèl característic d'aquest teixit i presentava trossos ratats.

[37] *Qüens*. Plural de qüern: nom que rebia a València la moneda d'argent i coure encunyada pels Borbons i que valia quatre diners valencians (*DCVB*).

[38] *Palustre*. Paleta triangular emprada pels obrers de vila per aplicar el morter o mescla a la paret; el que Susano, llavors, vol dir és que la levita en qüestió no és la d'un obrer qualsevol, sinó que pertany a una persona amb més classe, afirmació que ve reforçada per l'analogia fonètica entre *palustre* i *lustre*.

[39] Ens trobem amb una deformació del llenguatge realment esplèndida des del punt de vista de la comicitat. No cal ni dir que la *col cremà* és la *cold cream*.

[40] Cas de sintaxi torturada per raons mètriques, car el més lògic fóra dir: ¿Què té que vore?, però això hagués fet el vers hipomètric. Adonem-nos com aquest procediment, emprat en ocasions a *Raquel* és gairebé inexistent a les obres en valencià, on la construcció del vers és sintàcticament molt fluïda.

[41] *Cacaseno*. *Cacasseno* és el personatge del conte del mateix títol, original de l'escriptor italià Adriano Bandueri (1567-1634), que en continua altres dos, de Giulio Cesare Croce (1550-1609): *Bertoldo* i *Bertoldino*, que és el fill de l'anterior. *Cacasseno* seria, doncs, fill de Bertoldino i nét de Bertoldo. Aquests contes, de tall eminentment popular, foren molt famosos a la seua època, i el nom es perllongà als segles posteriors, i la família així formada passà aviat a la llegenda. La primera traducció castellana és de 1745 i agrupa els tres contes sota el títol de *Historia de la vida, hechos y astucias sutilísimas del rústico Bertoldo, la de Bertoldino su hijo y la de Cacaseno, su nieto*. (Gonzalo Porto Bompiani: *Diccionario Literario*. Barcelona, Montaner y Simón, 1967.)

[42] *Filosa*. Joc de paraules: Gaspar parla de *prenda* i Susano lamenta la filosa (eina que s'empra per subjectar la floca o cerro que es vol filar) amb què s'haura filat el fil necessari per confeccionar-la.

[43] Contracció forçada, per raons de còmput sil·làbic, de *mira ahí*.

[44] *Alanos*. Una altra deformació lingüística igualment esplèndida: el que Susano vol dir no és que hi ha un regiment d'*alans* (poble bàrbar que invaí la Península Ibèrica el segle v), sinó un regiment d'*ulans*, soldats de cavalleria armats amb llança, que formaven part dels exèrcits centroeuropeus al segle passat i que, com la majoria dels cossos a cavall, lluïen uniformes ben vistosos.

[45] *Reverberos*. Un *reverber* és el reflector de metall brunyit que es posa a les llanternes per augmentar la claror; el que Gaspar ha volgut dir és *espill*, però ha complicat la tòpica imatge dels ulls com a espills fins fregar el ridícul.

[46] *Desmedrar-se*. Perdre força.

[47] *Memorial*. Escrit que s'entregava a les autoritats, o a algun particular, per informar-les d'alguna anomalia o demanar justícia. Per extensió: qualsevol mena d'escrits on es contenen peticions.

[48] Joc de paraules: *bona pasta* en el sentit de ser bones persones, raó per la qual no es barallaran, i també *pasta* en el sentit de massa amb què s'hi fan pastissos, dolços, etc.: lògicament si aquests són de bona pasta no s'hi pegaran (=s'enganxaran) entre ells.

[49] L'aleta del cor és realment l'aurícula d'aquest òrgan. El que vol dir, doncs, Roseta és que Cento és part del seu cor.

[50] *Ser d'Alcora* és una locució molt popular. Hom diu d'algú que sembla ximple, tot i que segons Martí Gadea també s'aplicava als bovos simulats. Vid: M. Sanchis Guarner, *Els pobles valencians parlen els uns dels altres*, t. I; en *Obres Completes*, t. 2. València, Tres i Quatre, 1982; p. 138.

[51] *Encerat.* Com és obvi, l'encerat del qual parla Escalante no és del que hi ha a les escoles (pissarra), sinó que es referix a la tela o paper resistent (generalment amerats d'oli o coberts de cera per fer-los trasllúcids) que en les cases –especialment a les més humils– es posava a les finestres en lloc dels vidres. Per extensió, també és l'embà de tela que separa dues habitacions i substitueix la porta.

[52] *Tarrós.* Per terrós: persona rústica, mancada d'educació.

[53] *Canyaret.* S'entén per *canyaret* un avalot de crits, que esdevé autèntica baralla: *armar-se un canyaret* (*DCVB*).

[54] Expressió poc clara: ¿voldrà dir que es descobreix una altra mà, val a dir: una intenció ben distinta?

[55] *Minsa.* Falsa, hipòcrita (*DCVB*).

[56] *Bòfega.* Elevació convexa de la pell per efecte del foc, d'inflamació, etc. (*DCVB*).

[57] *Excispiència.* Molt inventat per Gaspar possiblement per combinació del terme farmacèutic *excipient* i *excrescència.*

[58] *S'enderdra.* S'enredra, s'embolica.

[59] *Tabal.* En valencià, tabal té el sentit figurat de cosa cridanera, sorollosa, xerraire (*DCVB*). Ací equivaldria més aviat a nosa, molèstia, cosa fora de lloc.

[60] *Abatollar.* Fer caure, tirar en terra (*DCVB*).

[61] El sentit del refrany és obvi: allò que fa que tot es moga en aquest món són les coses materials: el menjar i, per extensió, els diners.

[62] *Art de la Seda.* Més exactament, Art Major de la Seda, nom que rebia el gremi de velluters, que des de 1686 –per concessió de Carles II– prengué aquest nom per distingir-lo de la resta dels gremis de teixidors. Aquest gremi mantingué bona part del seu prestigi tot al llarg del segle XIX, fins la decadència i desaparició de les sederies valencianes a finals d'aquest segle, a causa de la malaltia de la pebrina que matava els cucs i de la competència dels teixits de Lyon. Lògicament, Gaspar es troba molt orgullós de ser membre d'un Gremi prestigiat, mena d'aristocràcia dels menestrals valencians.

[63] *Pastilla.* De xocolata, és clar: el costum de prendre xocolata desfeta per desdejunar (xocolata *a l'espanyola*) es trobava molt estesa el segle passat.

[64] *Peonia.* Planta ranunculàcia conreada generalment en jardineria per les seues flors de color vermellós. El xarop de peonia suposem que seria semblant, en els seus efectes, a l'aigua de tarongina.

[65] *Postema*: pus. Una persona postema seria aquella que produïria pus, és a dir: que posaria malalta els qui l'envolten.

[66] En efecte, Sant Joan Evangelista va ésser introduït en una tina plena d'oli bullint, per ordre de l'Emperador Domicià, a Roma. El sant, però, va eixir il·lés del martiri. Vid: Santiago de la Vorágine: *Leyenda dorada* (Madrid, Alianza, 1982), t. I, p. 65.

[67] *Pegunta.* El mateix que *pega*: substància derivada del quitrà; la més coneguda és, precisament, la *pega negra*, emprada per embetumar naus.

[68] *Mixorreries.* Accions pròpies d'un mixorrer, terme valencià que equival a beatot, persona excessivament adherida a l'església (*DCVB*).

[69] *Galotxa.* Realment hauria de ser *galotxà[da]*: impacte produït per una galotxa, mena de fletxa o banderilla (*DCVB*).

[70] *Més fresc que una cama-roja.* Locució que vol dir molt fresquet, amb gran tranquil·litat i en bon estat d'esperit (*DCVB*).

[71] Val a dir: un menjar massa consistent, poc apropiat per a persones malaltusses, que haurien de seguir règim.

[72] *Encocorar.* Enutjar, arribar a cansar amb la insistència d'una cosa (*DCVB*).

[73] *Fer el mirlo.* En el sentit de fer-se la bona persona.

[74] Es tracta d'un dels símptomes de la feridura: el que vol dir Susano és que el disgust li pot costar un atac.

[75] *Tabardillo.* Agafar un *tabardillo* és agafar una insolació segons el *DUE.* Ací té més aviat el sentit de buscar-se un maldecap.

[76] Campana que avisava que era l'hora de tancar les portes de la ciutat. Cal recordar que les muralles de València no van ser acabades de derribar fins 1869; encara existien, doncs, quan Escalante va escriure aquesta peça.

[77] *Saragata.* Renou, desordre acompanyat generalment de crits, baralla.

[78] *Calaguala.* Rizoma d'una planta polipodiàcia americana, de la qual es feia una infusió recomanada per als casos d'excitació nerviosa (*DCVB*).

[79] *Ronques.* El sentit és prou obvi, tot i que l'accepció més acostada que hem trobat al *DCVB* és la de «fer manifestacions excessives o importunes de poder, de força, de riquesa...», tot i que no apareix recollida dins el domini del valencià.

[80] Hem de suposar que es tractaria d'una navaixa de fabricació francesa, i que portaria al mànec la imatge (pintada o gravada) de Napoleó III, encara Emperador de França al moment que escrivia Escalante aquesta peça).

[81] *Asampar.* En el sentit de prendre amb precipitació la porta.

[82] *Romana.* Es tracta, per supost, de la balança d'aquest nom, però no hem trobat que *desfer la romana* siga una frase feta; hem de suposar –doncs– que Escalante ha volgut dir que els esdeveniments li han fet perdre l'equilibri mental, el seny.

[83] Així a *A* i *OC*, però el més lògic és qui cride siga Gaspar o Susano, i no Timoteo, que acaba d'entrar en escena i que per a la resta dels personatges és precisament el sospitós.

[84] *Posma.* Castellanisme: persona lenta, feixuga en el seu obrar (*DCVB*).

[85] A *A* i *OC* aquesta frase l'atribueixen a Timoteo, nosaltres l'hem atribuïda a Viçantet, car ens sembla més lògic que siga aquest qui se sorprenga i pregunte.

[86] Deformació, per *daguerrotip*. Retratar al daguerrotip és, senzillament, fer-se una fotografia.

[87] Els Amants de Terol eren, realment, Diego Marcilla i Isabel de Segura. Recordem que el tema, ha donat peu a nombroses obres literàries de tot tipus, incloses les teatrals (*Los Amantes* de Rey de Artieda, del 1581; *Los Amantes de Teruel* de Tirso de Molina, del 1635). En 1837 Juan Eugenio Hartzenbusch va estrenar la seua versió, que esdevingué ràpidament prototipus del teatre romàntic de tema històric. Vid., sobre el tema, Conrado Guardiola Alcover: *La verdad actual sobre los Amantes de Teruel.* Teruel, Diputación, 1988.

[88] Així a *A* i a *OC*, tanmateix el vers és hipermètric; el correcte fóra dir: «I no la veja!».

[89] *Aürtar.* Envestir a capades els animals (*DCVB*).